

XX YÜZYILIN İLK ÇEREYİNDE AZERBAIJAN BAYANLARININ İPEKCİLİKDE ROLÜ
THE ROLE OF WOMEN IN SERICULTURE IN THE FIRST QUARTER OF THE
TWENTIETH CENTURY

Semaye MEMMEDOVA¹

ÖZET

Bu makalede yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan bayanlarının ipekcilikde rolünden bahsedilmiştir. Azerbaycan'ın eski tarım alanı olan ipekcilik hakkında bir çok makale yazılsa da, bayanların bu alandaki hizmetlerinden bahsedilmemiştir. Odur ki, makale bayanlarımızın ipekcilikteki, bedelsiz hizmetlerine ithaf edilmiştir. Bu makalede ipekcilik alanının Azerbaycan'da kurulması, çeşitli dönemlerde bu alanın gelişmesi, ipekböceklerinin yetiştirilmesi ve bayanların bu alandaki çabaları ayrı - ayrı arşiv belgelerine, çeşitli kaynaklara atıf yapılarak incelenmiştir ki, bu da konunun önemini artırıyor. Elde edilen malzemelerden de anlaşılıyor ki, ipekcilik Azerbaycan'ın eski alanlarından sayılıyor. Bu alanda elde edilmiş deneyler ipekciliğin gelişmesine neden olmuştur. Uzun yıllar Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusyası tarafından sömürülen topraklarımız hammadde kaynağına dönüşmüştür. İpek sanayisini Azerbaycan ipekböcekçiliği hesabına sağlıyordu. Bu nedenle burada ipekböcekçiliği geliştireyordu. Özellikle Nuha, Şuşa, Yelizavetpol sancaklarının iklimi bu çiftlik alanının gelişimi için elverişliydi. O yüzden ki, Nuha, Şamahı ipekcilik merkezleri sayılır. Hatta Birinci Dünya Savaşı sırasında da Azerbaycan bölgede ipek elde edilmesi üzere en önemli bölge idi. İpeğin elde edilmesi sürecinde ilkinden sonadek bayanlar aktif katkıda bulunuyorlardı. Hatta denilebilir ki, sadece dut yapraklarının derlenmesinde erkeklerin emeği ön plana çıkıyordu. Bayanlarımız ipekböceklerinin düzgün beslenmesinde, onların büyümesi için sağlıklı ortamın sağlanmasında, diriltme sürecinde istisnai hizmetler gösteriyordu. Yerel ipekböcekleri olan Karabağ, Erivan, Guba, Şirvan, Tatar çeşitleriyle beraber, dış ipekböceklerinden İtalya, Japonya, Bağdat, Horasan, İstanbul türleri de yetiştirilirdi ki, bu onların daha dayanıklı olması ile bağlantılıydı. İpekçi bayanlarımızın bu işlemler sırasında ipekböceklerini bednezerden korumak için bir takım dini ve mövhumi ayinler icra ediyor, onları severek türküler okuyorlardı. İnanıyorlardı ki, yerine getirilen ayinler ipekböceklerinin kitle halinde imhasını önler. Makalede bu tip inançlar da incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan hanımları, ipekcilik, ipekböceği.

ABSTRACT

In this article, throughout the first quarter of 20th century, role of Azerbaijani women in sericulture was discussed. Although a number of articles were written about sericulture which is one of the oldest farming areas, cares of women in this field was not mentioned. Therefore, article was devoted to indispensable services of our women. In this demonstrated paper, creation of sericulture in Azerbaijan, development of this field during various time periods, cultivation of silkworms as well as labor of women in this area were explored based on different archive documents, various literatures which also increase significance of the theme. It became obvious from the gained materials that sericulture considered one of the ancient farming areas of Azerbaijan. Practices that gained in this area are resulted with the development of sericulture. For a long time, lands that were exploited by Tsarist Russia and Soviet Russia, were turned over the sources of raw materials. They provided silk industry at the expense of Azerbaijan silkworm breeding. That's why, here silkworm breeding was developed. Specially climate of Nukha, Shusha and Yelizavetpol regions was suitable for growth of this field. That's why, Nukha, Samakhi are considered sericulture centers. Even during the first world war, Azerbaijan was the most significant country for the gaining silk in the region. In the quisation process of silk, women participated actively from beginning till the end. Even it can be said that only in the gathering of mulberry leaves, role of men came to the fore. Our women demonstrated exceptional services in the proper nutrition of silkworms, provision of healthy atmosphere for their growth and resuscitation process. Towards domestic Karabagh, Iravan, Khuba, Shirvan, Tatar silkworm species, foreign Italian, Japanese, Baghdad, Xorasan, Istanbul silkworms were also cultivated which was connected with their being more resistant. During these processes, silkworm breeder women realized a number of religious rituals in order to

¹ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Arkeoloji ve Etnografiya Enstitüsünün doktora öğrencisi Sema.canfedai@mail.ru

protect silkworms from evil eyes and sang a song for them. They believed that realized rituals prevent mass destruction of silkworms. In the article these kinds of beliefs are investigated as well.

Key words: Azerbaijani womens, sericulture, silkworm.

Giriş

Azerbaycan'ın iklimi imkan veriyor ki, burada çeşitli tarım alanları ile ilgilenerek, ekonomik gelişme elde mümkün olsun. Tarımın çeşitli alanları ekonomik, siyasi, tarihsel, etnografik ve birçok diğer yönlerden araştırılarak, incelenmiştir. Fakat bu tarım alanlarında bayanların etkinliği dikkatten kenar kalmıştır. Ekonominin birçok alanlarında olduğu gibi, bayan emeği ağırlığı teşkil eden ipekcilikte de onların çabaları, faaliyetleri de incelenmemiştir. Odur ki, bu makale ipekcilikte bayanların faaliyetinin etnografik açıdan araştırılmasına adanmıştır.

Yüzyıllar önce yapılmış en büyük ticaret yolunun adının "İpek yolu" olması hiç de tesadüf değildir. Öyle ki, kervan yolundan daha çok ipek taşındığı için böyle adlandırılıyordu. Bu önce ipeğin eskiliğinden, onun değerinden, ona olan telabattan haber veriyor. Vatani Çin olan ipek daha sonralar Orta ve Ön Asya'ya, oradan Avrupa'ya ve Güney Kafkasya'ya getirilmiştir.

Bulgular

Azerbaycan'ın ekonomik - coğrafi koşulları ipekcilikle ilgilenmek için çok elverişlidir. Azerbaycan'da ipekcilik V – VI yüzyıllardan başlanmış ve daha sonra ahalinin önemli uğraşım alanına dönüşmüştür. Azerbaycan'ın ipekcilik yönünde uzmanlaşmış bölgesi olan Şeki kendi ipeğine göre Güney Kafkasya'nın en iyi ipeği olarak görülüyordu. Hatta kalitece Avrupa ipeğine eşit tutulurdu. (Надеждин, 1869: 304)

Azerbaycan'ın birçok bölgelerinde nüfusun ta eskilerden ipekcilikle direktten ilgilenmeleriyle bağlı birçok etnografik kaynaklar vardır ki, bu bilgiler de bize ipekciliğin Azerbaycan'da eski tarım alanlarından biri olduğunu gösteriyor. özellikle orta yüzyıllarda bu alan Azerbaycan'da daha hızla gelişir. Bu konuda Şirin Bünyadova E. Gasimova istinaden yazdığı bildiride söylüyor: "XII - XIII yüzyıllarda Beylegan, Tebriz, Gence, Şabran ve başka şehirlerde ipek üretimi ve ipek kumaş dokunması genişlemeğe başlar. Bu zaman Şabran dairesi Berdeden sonra ipek üretimine göre ikinci yere yükselmiştir. XII yüzyılın sonu XIII yüzyılın başlarında ham ipek üretimine önem verme Arran'dan Şirvan'a geçiyor." (Bünyadova, 2010: 27)

Tesadüfi deyil ki, Ortaçağ Alman savaşçısı John Şiltberger'in kayıtlarında Azerbaycan'ın Şeki, Şirvan, Karabağ bölgelerinde üretilen ipek kumaşlar hakkında bilgiler kaydedilmiştir. (Muharremova, 2010: 42) Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Eriyan guberniyasının Nahçıvan ve Üçmüedzin kazasında, Yelizavetpol guberniyasının Ereş, Cavanşir, Gence, Zengezur, Kazak, Karyagin, Nuha, Şuşa kazaları, Bakü guberniyasının Göyçay kazası ve Zagatala dairesi ipekcilik üzere uzmanlaşmıştır. (Сельскохозяйственный обзор., 1912: 109). Nuha kazasında dut ağaçlarının fazla olması da burada ipek kürdü beslenmesine koşullar yaratıyordu. Ahali elde etmiş olduğu ipekböceğini kurutmak için Ağdaş ve Göyçaya gönderiyordu. İpeğin elde edilme süreçleri ise Nuha kazasında yapılırdı ki, 1917 - yılı kayıtlarına göre burada 100'den fazla ipek işleme fabrikası faaliyet göstermiştir. Bu fabrikalarda 7 binden fazla işçi çalışıyordu. (AZ.Res. M.A.İd., 59) Topraklarımızın Rusya'ya birleştirilmesinden sonra Azerbaycan Rusya'nın ucuz hammadde kaynağına dönüşmüştür. Yirminci yüzyılın ilk yıllarında Azerbaycan'da ipekcilik meşguliyeti toplu hal almıştır. Çünkü Rusya ipek sanayesinin hammaddeye olan talebi Kafkasya'da, aynı zamanda Azerbaycan'da ipekciliğin gelişmesini teşvik ediyordu. Tabii ki, Rusya bu amaçla Azerbaycan'da bir takım işler görüyordu. 1829'da Nuha şehrinde ipek fabrikasının, 1887'de Tiflis'te ipekcilik santralinin temeli atıldı. 1921'de Nuha'da ve 1923'de Zagatalada, Ağdaş'ta, Nahçıvan, Karyagin, Vartaşen, Hadrud ilçelerinde de tohumculuk istasyonları oluşturuldu. Bu gibi başka işler görüldü. (Mustafazade, 1958: 8) Hatta halkı ipekcilik üzere eğitmek için başka devletlerden uzmanlar da davet edilirdi. İpekcilik üzere uzman İtalyan Mariya İvanovna 50 öğrenciyi bu alanda bilgilendirmiştir. (AZ.Res. M.A.İd., 29) Alınan önlemler ve Azerbaycan halkının binyıllar önceden ipekcilikte elde ettiği bilgiler kendi sonucunu kısa sürede gösterdi. Şamahı, Nuha ve Şuşa kazalarında yetiştirilen ipekböceği hesabına Rusya ipek sanayisini temin ederdi. Her yıl 25 - 30 ton pud ipek Güney Kafkasya'dan Moskova'ya taşınıyordu ki, bunun 15 ton pudu Nuha kazasının payına düşüyordu.

(Надеждин, 1869: 298) Birinci Dünya Savaşı öncesinde de Azerbaycan ipeği Çarlık Rusyası'nın esas hammadde kaynağı idi. Bunu bu dönemin gazeteleri de onaylar. Dünya ipek üretiminde Kafkas yüzde 1,2'yle Fransa ve diğer ülkelerle aynı miktarda ipek üretiyordu. 1909'dan 1913'e kadar yıllık ortalama 310.000 pud yaş ipekböceği elde ediliyordu. Azerbaycan ipekcilikle uğraşan başlıca ülke idi. (Yelizavetpol guberniyası) Birinci Dünya Savaşına kadar her yıl Azerbaycan'da 150.000 kutu grena canlandırılırdı. İpekböceği yığımında da Azerbaycan birinci yerde idi. Hatta savaşın ilk yılında Azerbaycan'da 170.000 pud yaş ipekböceği elde edilmiştir. Aynı yılda Gürcistan'dan 70.000 pud, Ermenistan'dan ise toplam 10.000 pud ipekböceği elde edilmiştir. (Заря, 1923: 3)

Hatta Sovyetler kurulduktan sonra da bu yönde işler görülürdü. 1921 29 nisan'da Çalışma ve Savunma Konseyi "RSFSR'de ipekçiliğin restorasyon ve geliştirilmesi hakkında" karar kabul etmiştir. Kararda tüm ülke ipekçiliğin gelecek gelişme planı verilmiş ve pek halı dokumacılığı sanayesini ülkede üretilen hammaddeyle (ipekböceğiyle) tamamen donatmak ve ayrıca ipek ihracını artırmak için pratik öneriler ileri sürülmüştür. (Bedelov, 1977: 8)

Öte yandan, 1925'de Gence şehrinde bilimsel - araştırma ipekçilik istasyonunun kurulması ipekçilik tarihinde kültürel devrim olarak değerlendirilir.

Kısa zamanda bu gibi önlemler sonuç verdi. 1929'dan bu yana kendi ihtiyacını tamamen karşılayarak, dışarıdan grena getirmek kaygısından kurtuldu. (6,10)

Etnografik kaynaklardan elde edilen bilgilere göre yerel halk özellikle de, Azerbaycan'ın ipekcilikle ilgili bölgeleri ipekböceklerinin oluşumunu ve ahalinin ipekcilikle uğraşmaya başlamasını kutsal İov'un adıyla ilgili efsaneyle ilişkilendiriyorlardı. Nenelerimiz böyle bir rivayet söylüyorlar ki, İov'un vücuduna yaralar düşüyor ve bu yaralardan kurtlar çıkıyor. İov bu dayanılmaz ağrıdan bir kere de olsun Allah'a şikayet etmiyor. Tam aksine Allah'a daha çok dualar ediyor. Tanrı onu bu sadikliğine göre ödüllendirir. Böcekleri dut yapraklarının üzerine koymasını bildirir. Kurtlar dut yapraklarının kokusunu hissediyor ve onun bedeninden inerek dut yapraklarını yiyorlar. Böylece Azerbaycan'da ipekçiliğin esası konur. Bu rivayet neredeyse Azerbaycan'ın ipekcilikle ilgili tüm bölgelerinde yayılmıştır.

Ipekçiliğin ahali arasında hızla yayılmasının nedenleri ise diğer alanlara oranla daha verimli olması, dut ağaçlarını istenilen ortamda yetiştirmek, ipekböceği ürününün kısa sürede elde edilmesi ile bağlı idi. Ipekçilikde ahalinin bir bölümü yaprağa olan telebatla ilgili olarak, dut bağlarının salınmasıyla meşgul idiyse, diğer bir bölümü ipekböceğinin beslenmesi ile uğraşıyordu. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren ipekçilikde yem kaynağı olan - yaprağa olan talebin artması sonucunda geniş dut bağları çiftliği oluşmuştur. İpek böceği tohumu ise ipek böceği ile ilgili insanlar tarafından ayıklanır veya dışarıdan satın alınırdı. Bu dönemlerde Azerbaycan'da İtalya, Japonya, İstanbul, Horasan, Bağdat türleri yetiştirildi. Bağdat turu ipek böceği tohumu Azerbaycan koşullarına daha uygun olmuş iyi ürün verdiği halde, Şeki kazasında yetiştirilen esas ipek kürdü cinsi Japon cinsiydi ki, yerel halk bunu "çabon" adlandırıyor. (Сборник материалов, 1891: 75) Bu cinsin geniş yayılma sebebiyse çeşitli hastalıklara dayanıklı olmasıydı. Japon ipek böceğinin Azerbaycana getirilmesi XIX yüzyılın 60. yıllarından sonra başladı. İşte o dönemde Avrupa ipek böcekleri "gattina" hastalığından telef olmuş, elde edilen urunun seviyesi aşağı inmişti.

Azerbaycan'da tabii ki, sadece yabancı çeşitleri yetiştirilmiyordu. Azerbaycan'ın Rusya'ya birleştirilmesine kadar olan dönemlerde (XIX yüzyılın 30. yıllarına kadar) sadece yerel çeşitleri veya eski Kafkas cinsli ipek böceği beslenilirdi. Yerli ahali ona "Müslüman ipekböceği", veya "Türk ipekböceği" diyorlardı. (Çırakzade, 1988: 56) N. Seyidov'un Şavrova istinaden yazdığı bilgisine göre yerel Guba, Erivan, Tatar, Şirvan ipekböceği çeşitleri vardır ki, bu çeşitler Kafkas grubuna aittir. (Seyidov, 2012: 26) Yerel ipek böceği tohumları geleneksel yöntemle elde edilir ve kaliteli ipek alınır. Daha eski etnografik kaynaklardan da anlaşılıyor ki, sadece dış ipekböcekleri yetiştirilmirdi. Şuşa kazasında yerel "Karabağ" çeşitleri saklanılır ve çok kaliteli ürün elde ediliyordu. (Сборник материалов., 1891: 90) Yerel ipek böceği tohumlarının elde edilmesi için kelebekler çiftleştirilir daha sonra kelebekler kumaş üzerine yumurta koyuyorlar. Bu işlemden sonra kelebekleri atıyor, tohumlu kumaş su ile yıkanır, tohumlar kumaştan ayrılıyordu. Tohumlar kurudularak keselerde veya kil kaplarda serin yerde tutuluyordu. Tohumun dirildilmesine bir kural olarak dut ağacı yapraklayan zaman

başlıyorlardı. Azerbaycan'ın farklı bölgelerinde bu süreç farklı zamanlarda oluyordu. Tohumun oyadılmasında hava koşullarının da çok önemi vardı. Eğer hava güneşli olsaydı, tohumları güneşin sıcak ışınları altında oyadardılar. Tohumların oyadılması için eski ve yaygın geleneksel yöntem da kullanılıyordu. Bu çalışmayla özellikle bayanlar uğraşıyordu. Yaz aylarında kesede olan tohumları bayanlar elbiselerinin içinde ve yahut tohumları kumaşlara sararak yorganın altında saklamakla oyadırdılar. Bayanlar gün içinde birkaç kez tohumlara bakıyor ve hafifce karıştırıyorlardı. Böyle kurallarla tohum uyandırmak uygun olarak görülüyordu. Bu yöntemler yüzyıllardır Azerbaycan'da kullanılıyordu.

Deneyimli ipekçi hanımlar böceklerin çıkmasını yumurtaların renkdeğişmelerinden anlıyorlardı. Uyanmış ipekböceğini besleme işlemi ikinci esas konudur. İpekböceğinin ve ipeğin say ve kalitesi de ipekböceğinin beslenmesi, tutulması ve onun diriltilmesine bağlıdır. İpekçi hanımların inançlarına göre besleme işleminde ipekböceklerini kimse görmemelidir. Onlara sadece kendileri bakmalı, kaygılarına kalmalıdır. Eğer bir kimse kümhaneye gelerek ipekböceklerini görseydi, ipekböcekleri nazar çekebilirdi. İnformatorum (bilgi verenim) Sona Memmedova'nın bilgisine göre annesi Peri hanım böcekleri beslemeye başlarken "Bismillahirrahmanirrahim" dedikten sonra ince doğranmış yaprakları sepirdi. (Memmedova Sona) İpek böceği yumurtadan çıkar çıkmaz hemen sonra yem arıyor. İlk günlerinde dut yaprağının zarif bölümünü, büyüdükçe tüm yaprağı, hatta damarlarını da yiyor. Larvalar (murcalar) ilk yaş dönemlerinde zayıf olduklarından yaprakları çok ince doğramak gerekir. İlk üç yaşta olan böcekler 2 - 3 saatte bir taze, temiz ve ince doğranmış yaprakla beslenmelidir.

Cebrayıl ilçesinin Maralyan köyünden olan ve ipek böceği yetiştiriciliği ile uzun yıllar meşgul olan informatorum Behbudova Mehruzenin dediklerine göre ipek böceklerine dut yaprağını vermeden önce yaprağın üzerine su çileğermişler ki, daha hızlı büyüsünler. İpek böceğini beslerken her yemleme için yaprakları önceden doğramak düzgün olmadığını belirtiyor. Yaprakların taze olması için her beslemeden biraz önce doğranması önemlidir. Böceklerin beslenmesi için zayıf, oluşmamış dut yaprağının daha faydalı olduğunu belirtiyor. (Behbudova)

Tecrübeli İpekçi bayanlar dut yapraklarını gün içinde iki kez - sabah ve akşam topluyorlardı. Eğer hava yağmurlu olsaydı, yaprak yığmazlar. Çünkü bu tür havada yığılmış yaprak böceklerin sağlığını kötü etkiliyor. Dut yapraklarının gün çıkmadan önce ve gün batımından sonra yığılması çok önemlidir.

Böceklerin ilk yaşı üç gün sürer ve bu süreçte ince doğranmış zarif yapraklarla beslenir, bundan sonra ölgünleşir, yemiyor ve uyuyor. Yumurtadan çıktıktan altı gün sonra ilk uyku başlanır. Bazı bölgelerde bu uykuyu "Garaca uyku", "Gara uyku" diye bahsediyorlardı. İkinci uykuya "Cüm - şar" veya "cüm - saz" diyorlardı. Üçüncü, yani "küçük uyku" ve dördüncü "ulu uyku" döneminde böceklere doğranmış yaprak vermiyorlardı. Üçüncü ve dördüncü uyku zamanı böcekler çok yiyor.

Böcekler tamamen iştahtan kesilerek sarı renge dönüşen zaman ipekçi bayanlar böceklerin koza sarmaya hazır olduğunu anlıyorlar. Koza sarınması için konulmuş dallara "Şah" denir. 2 - 3 gün içinde ipekböceği dalın üzerine yükselir. Koza sarmaya hazır olan deymiş (yetişmiş) böcekleri bu belirtilerden bilmek mümkündür: Deymiş (yetişmiş) böcekler yemek istemiyorlar, yemden düşüyorlar, sürünüp dışarı çıkıyorlar ve dayıma harekette olurlar, bedenleri terli, duru ve mum renkli olur, deymiş (yetişmiş) ipekböceğinin ağzında ipek teli gözüküyor. 20 - 30 bile böcek görünce onlar için şah dal konulmalıdır. (Alikseyev, 1925: 25) 4 - 6 gün içinde kozayı sarıyıp bitirdikten sonra ipekçi bayanlar kozaları toplamaya başlıyorlardı. O gün bütün aile üyeleri koza toplar, bu günü bayram gibi kutluyorlar. Toplanmış kozaları güneş ışınları altında içindeki puplar (böcekler) yok oluncaya kadar tutuyorlardı.

İpekböceklerinin artırılmasında, beslenmesinde, dut yapraklarının seçilmesinde, böceklere uygun ortamın oluşturulmasında, bu gibi diğer çalışmaların yerine getirilmesinde bayan emeğinden daha fazla kullanılıyordu. Böceğin uyatılmasından başlayarak, kozanın yığılmasına kadar olan tüm aşamalarla genellikle bayanlar uğraşıyorlardı. (Сборник материалов., 1891: 78)

İpekçi bayanlar arasında ipekböceğinin beslenmesi ile ilgili ta eskilere dayalı çok sayıda gelenekler ve dini törenler, inançlar yayılmıştır. Bu tür törenleri ipekçi bayanlarımız ipekböceği hastalıkları karşısında aciz kaldıkları zaman uyguluyorlardı. Çok zaman hastalıklar veya belirsiz nedenler yüzünden böceklerin

toplu şekilde yok olmasını müşahade ediyorlardı. Bayanlar bu tür mutsuzlukları bednezerle, kümhanelerde bağırarak, ıslık çalmak, genellikle ipekböceğine karşı saygısız yaklaşım halleri ile bağlıyorlardı. Bu nedenle bir takım inançlı törenler uyguluyorlardı.

Bayanlar besledikleri ipekböceklerine göz deymesin diye, çatıdaki kümhanenin gireceğine içinde petrol olan tabak koyarlardı. Batıl inançlara göre içeri giren kenar şahsın gözü ilk olarak oda ortasında bulunan tabaka dikilecekti ve böylece, böcekleri bednezerden koruduklarına inanıyorlardı.

Başka bir inanca göre böcekleri bednezerden korumak için çatıdan doğal deliği olan nehir taşı asırdılar. Ona "baramadaşı" (ipekböceği taşı) da diyorlardı. Böyle kabul edilirdi ki, taştaki delik yıldırımın darbesinden oluşmuştur. İpekçi bayanlar arasında böyle bir inanç da yayılmıştır ki, böcekleri göze getirmemek için asla övmezlerdi. Hatta ipekböceklerinin bir kısmını "Yok oldu" bahanesi ile ayırıp gizli bir yerde besleyerdiler. Bayanlar odada sigara içilmesine asla izin vermiyorlardı ki, duman çatıdaki ipekböceklerini kötü etkiler. Öyle ki, Nuha kazasının birçok bölgesinde kümhaneler çatıda bulunuyordu. (Сборник материалов., 1891: 81)

İpekcilik yönünde uzmanlaşmış Şeki bölgesinden olan bilgilendirici Fatma Memmedova ipek böceklerinin iyi ürün vermesi için annesi Selime Hanım'ın ta eskilerden gelen inançlara göre içinde ipekböcekleri olan keseyi dizine bağlayarak dolaştığını hatırlıyor. O yazıyor ki, anam keseye ekmek kırıntıları da koyardı. Bu inanca göre kendisi açılıp düşene kadar keseye el sürmek olmazdı, aksi takdirde böcekler öle bilirdi. Bu tür inançlarla ipekböceklerinin yok olmasının önüne geçtiklerini ve onları bednezerden koruduklarını düşünüyorlardı. (Memmedova Fatma)

İpekcilik ahali arasında önemli tarım alanı, geçimlik araç olduğu için onu çok ezizliyor ve şerefine şarkılar, bilmece, söylerlerdi. Bu türküler sözlü halk edebiyatında ipekçi türkülerini veya Kümçü türkülerini olarak da bilinir. İpekçi türkülerinde esasen kozanın önemi, beslenmesi, ona bakım kuralları, bednezerden korunması, insan hayatına güzellik getirmesi vb. tarif edilir. Bayanlar ipekböceğinin ezizleşerek ilk uykuya dalması, bednezerden korunması hakkında şöyle bir ezgiyi söylerlerdi:

Çıkdığızım
Tereceye,
Büküb goydum
Beleceye,
Yorğanı
Naz – naz olsun.
Yarpağı
Az – az olsun.
Nazdımı
Gözden goru...
Deyinti,
Sözden goru...
Çıkdı gızım
Tereceye,
Büküb goydum
Beleceye (Nebiyev, 2002: 242)

Diğer türküde ise ipekböceğinin "küçük uykusundan" konuşuluyor. Soğuğa düşen, dikkate gelen ipekböceğini "Felaketten" korumak için şöyle tavsif edilir:

Baramanı
"kiçik yuku"
Apardı.
Hesir üste
Nenem
Heşir gopardı
Atlas yığdım
Tut ağacı

Boyunca,
Gurda verdim,
Gurd yemedi
Doyunca.
Tez basdırdım
Pencereni,
Bucağı
Haraylayıb
Oda saldım
Ocağı.
Bednezeri
Lenetledim,
Sındırdım.
Od üstünde
Üzeriyyi
Yandırdım. (Nebiyev, 2002: 243)

Sonuç

Görüldüğü gibi ipekçiliğin her bir aşamasında bayan dikkati ve kaygısı duyulur. Bayan bir güçtür ki, doğaya hayat verir, can verir. Bayan eli değen her alan çiçek açar, nurlanar, gelişir. Araştırılan konunun bilim için önemi şudur ki, tarımın çeşitli alanlarında bayanlarımızın müstesna hizmetleri öğrenilmiştir. Odur ki, makale bilimsi gereken bu konuya açıklık getirmiştir. Özellikle ipekçilik bayan emeği hesabına başa gelen tarım alanı olduğu için onların hizmeti hakkında bilgilerle çevrilmiştir. İpekçi bayanlarımızın kaygı ve sabrı hesabına oluşan zarif Azerbaycan ipeği sınırları aşarak dünyada tanınıyordu. Uzun süre durgunluk dönemi yaşayan ipekçiliğimiz bugün yeniden dirçelir ve gelişiyor.

Kaynakça:

- Alikseyev M. (1925). *İpekçilik üçün mühteser malumat*. Bakü: Yeni kend Azərbaycan Respublikası Milli Arşiv İdaresi, f. 410, siy. 1, iş 282, s. 29
- Azerbaycan Respublikası Milli Arşiv İdaresi, f. 410, siy. 1, iş 4, s. 59
- Bedelov N. (1977). *Azerbaycanda ipekçilik*. Bakü: Azerneşr yayın evi.
- Behbudova Mahruze, Cebrayıl rayonu, 1936-cı yıl doğumlu
- Bünyadova Ş.T. (2010). *Azerbaycan tarihi etnografiyası (XII – XVI esrlər)*. Tarih üzere bilimlər doktorası bilimsel adını almak için sunulan doktora tezi. Bakü.
- Çırakzade V.A. (1988). *Kadim ipekçilik diyarı*. Bakü: Azerneşr, yayın evi.
- Memmedova Fatma, Şeki şehiri, 1956-cı yıl doğumlu
- Memmedova Sona, Şeki şehiri, 1948-ci yıl doğumlu
- Muharremova, S.S. (2010). *XIX – XX esrin evvellerinde Küçük Kafkasya'nın Cenub – Şerg rayonlarının tarixi – etnografik tedgigi (Zengezur, Cebrayıl ve Cavanşir Kazalarının materialleri esasında)*.: Tarih üzere bilimlər doktorası bilimsel adını almak için sunulan doktora tezi. Bakü.
- Mustafazade A.H. (1958). *İpekçilere kömek*. Bakü: “Azerneşr” yayın evi.
- Nebiyev A. (2002). *Azerbaycan Halk edebiyatı*. I kısım, Bakü: “Turan” yayın evi.
- Seyidov K. (2012). *İpekçiliyin esasları*. Bakü: “Müellim”
- Заря Востока*. (1923), Тифлис, № (60) 225, с. 3
- Надеждин, Петр Петрович. (1869) *Природа и люди на Кавказе и за Кавказом: по рассказам путешественников, поэтическим произведениям А. Пушкина, Лермонтова, Я. Полонского и ученым исследованиям*: С – Петербург,
- Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа*. (1891), Тифлисы. XI, 2 – ое отд.
- Сельскохозяйственный обзор по Закавказью 1911*. (1912) Тифлис.